

BALTŲ PALAIDOJIMŲ INDAI, ARBA KAD DŪŠIA NEJAUSTŲ TROKŠKULIO IR ALKIO

AUDRONĖ BLIUJIENĖ

ĮVADAS

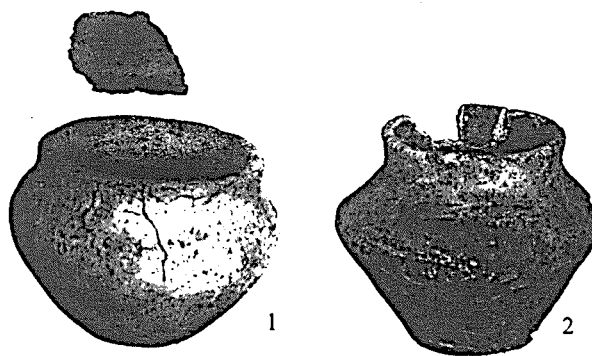
Baltų palaidojimų indai nėra itin nuodugnai tyrinėti, bet būtent jie teikia ypač naudingų žinių išsamesniam laidosenos ypatybių, šermenų ir atminų pažinimui. Tačiau nedidelė šukelė, puodelis ar didžiosios pietų puodynės dalis, rasta palaidojime, prabyla apie žmogiškąją būtį ir pasaulėžiūrą bei padeda savyje sujungti tiek gyvenimiškąjį, tiek kelią Anapilin, tiek atminus. Remiantis palaidojimų medžiaga galima manyti, jog laidotuvių ritualai ir šermenų puotos reikalavo išraiškingų ritualų, įtraukiančių į juos artimuosius, bendruomenės narius bei patį iškeliaujantįjį Anapilin, o ritualams reikėjo atributų. Jiems puikiai tiko įvairūs indai, kuriuos buvo galima pripildyti skysčio, dėti maistą, atnešti žarijų ar galiausiai deginimo vietos laužo likučius pernešti į amžinojo poilsio vietą.

III–VII A. PALAIDOJIMŲ INDAI

Senajo geležies amžiaus (nuo periodų B₂/C₁) Vakarų Lietuvos kapų su akmenų vainikais kapinynams būdingi nedideli, vadinami miniatiūriniais puodeliai (iki 4–6,5 cm aukščio; dugno Ø 2,4–6,6 cm), kurie paprastai randami vyrų, moterų ir vaikų kapuose galvos srityje, dažniausiai po vieną (Michelbertas, 1968, p. 81–82; 1986, p. 186–188). Tačiau ne visi jie iš tiesų yra miniatiūriniai, dalis jų pakankamai dideli ir galėjo būti naudoti kaip stalo indai ar buityje kaip prieskonių, druskos, vaistų bei dažų indeliai (Michelbertas, 1968, p. 81–82; Tautavičius, 1996, p. 270). II a. antrojoje pusėje–IV a. miniatiūrinė keramika yra ir vienas iš bendrų laidosenos elementų tiek Vakarų Lietuvos kapinynų su akmenų vainikais kultūrinėje srityje, tiek Gotlande (1:1–2; 2:1–2 pav.) (Žulkus, 1995, p. 95,

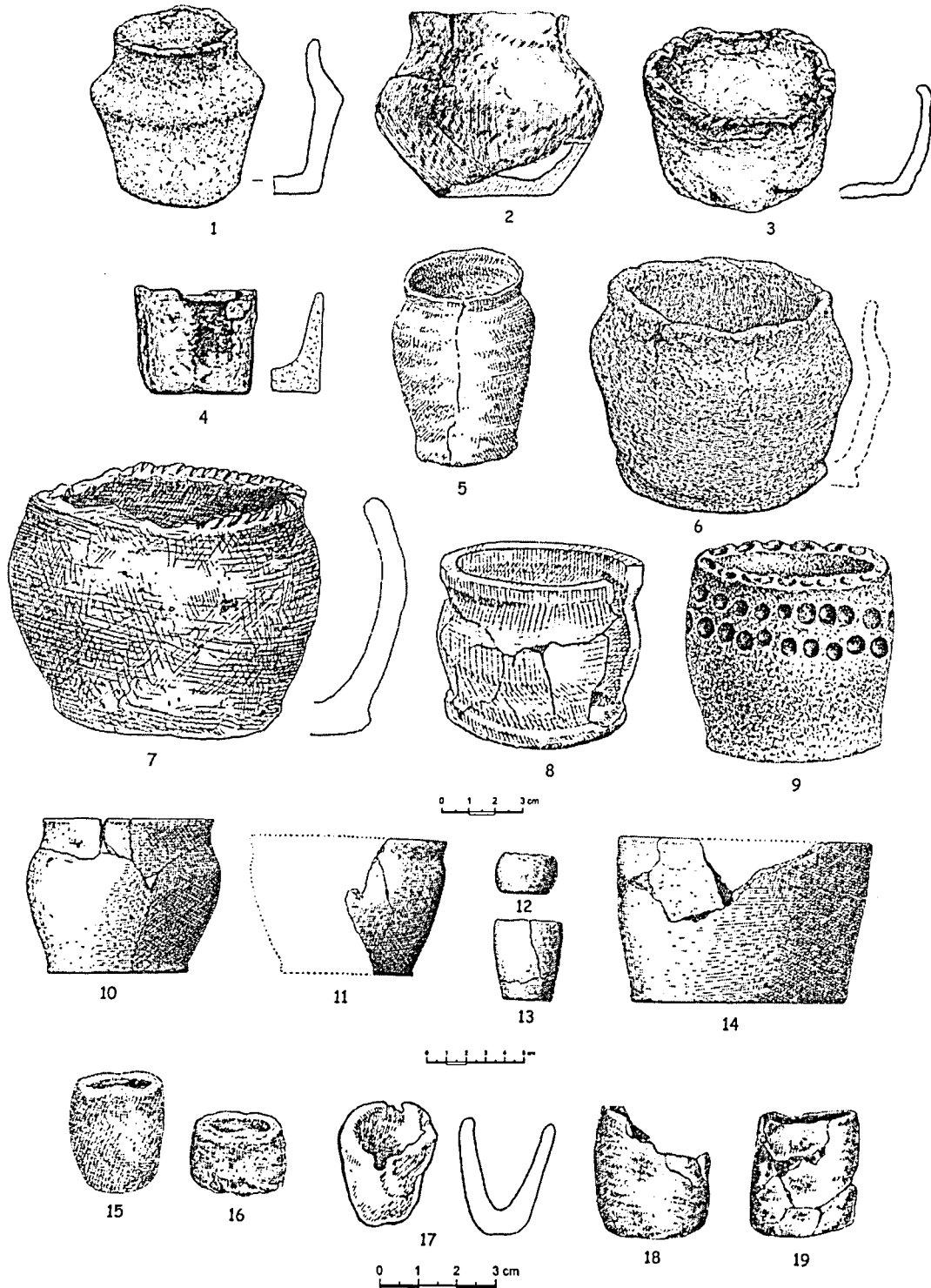
VIII pav.). II a. antrosios pusės–VI a. ar net VII a. miniatiūrinių indelių formos yra žymiai įvairesnės nei randamų vėlyvojo geležies amžiaus pirmosios pusės griautiniuose kuršių kapuose (2:1–11, 14 pav.) (Tautavičius, 1996, p. 268–270, 129 pav.; Ozepe, 1986, c. 52–58, pnc. 2–8). Be to, didžiojo tautų kraustymosi laikų ir viduriniojo geležies amžiaus miniatiūriniai puodeliai yra kiek didesni nei randami senajo geležies amžiaus laikų palaidojimuose. Kai kurie jų dar labiau primena stalo indus (2:5–11, 14 pav.).

Dalis senajo geležies amžiaus antrosios pusės – didžiojo tautų kraustymosi laikų puodelių (net ir atsižvelgus į kapų radimo aplinkybes¹) išlikę tik iš dalies, t. y. jiems trūksta dalies ar nemažos dalies šukių. Be to, Vakarų Lietuvos kapinynų su akmenų vainikais srityje rasta kapų, kuriuose miniatiūrinis puodelis sąmoningai sudaužytas, o šukės išmėtytos visoje kapo duobėje, arba iš viso rasta tik

1 pav. Gotlando miniatiūriniai puodeliai. 1 – Lilla Berga (Klockrike parapija), atsitiktinis radinys (h 6,7 cm; SHM 19607); 2 – Lilla Berga (Klockrike parapija), griautinis kapas 6 (h 7,4 cm; SHM 18678) (SHM katalogas).

¹ Suardyti kapai; nedegti ar prastai degti puodeliai suiro dėl savo netvirtumo; suiro tyrinėjimų metu; puodeliai sudužę blogai saugomi muziejuose ir dėl kitų su laidojimo apcigomis nesusijusių priežasčių.

2 pav. V–XI a. miniatiūriniai puodeliai iš Vakarų Lietuvos laidojimo paminklų. 1–4 – Užpelkių (Kretingos r.), k. 76, 55, 71 ir atsitiktinis ploto XXIII radinys; 5–6, 8 – Lazdininkai (Kalnalaukis; Kretingos r.), k. 25/1978, 72/2000 ir 119/1982; 7 – Vilkų kapas (Šilutės r.), k. 3; 9 – Palanga, k. 78b; 10–14 – Kiaulėikiai (Kretingos r.), k. 43, 7, 47, 32 ir 1; 16–19 – Palanga, k. 73 (15–16); k. 29 ir 200 (18–19) (pagal: Danilaitė, 1961, pav.; Bliujienė, 1998; Tautavičius, 1996, 17 pav.; Merkevičius, 1986; Nakaitė, 1964). A. Ruzienės, V. Truklicko pieš.

dalį puodelio (Užpelkiai, Kretingos r., kapai 50, 52, 72) (Bliujienė, 1994, p. 135). Ar tai yra tendencija, atspindinti gimstantį puodų daužymo ir sąmoningo ne viso indo dėjimo į kapą paprotį, dėl neanalizuotos medžiagos kol kas sunku atsakyti. Tačiau IV–VI a. ir VII–VIII a. Užpelkių, Bandužių (Klaipėdos r.), Laivių (Kretingos r.), Lazdinių (Kalnalaukio) (Kretingos r.) ir kitų pajūrio ir žemaičių kapinynų medžiagos analizė versta rimtai svarstyti tokią galimybę (Stankus, 1995, p. 86–87, 71:1–2, 4–5, 7–9 pav.; Vaitkunskienė, 1995, p. 138–139, 156, 13, 217 pav.; Tautavičius, 1996, p. 268–270, 129 pav.; Gintautaitė-Butėnienė, Butėnas, 2002, p. 59, 55:3–5, 7–8 pav.).

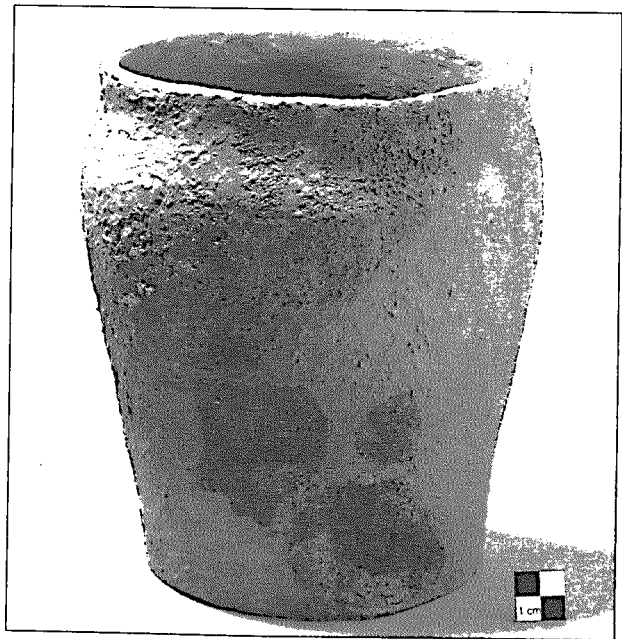
V–VI a. žemaičių kapinynų palaidojimuose ar kartais jų sampiluose randamos tik 1–3 nedidelės šukelės grublėtu paviršiumi, o kapuose pasitaiko miniatiūrinių puodelių (Vaitkunskienė, 1995, p. 138–139; 1999, p. 192–200; Valatka, 2004, p. 161). Tačiau V–VI a. indų naudojimo baltų palaidojimuose kontekste reikšmingiausia yra tai, jog buityje naudoti dideli, smulkiai grublėtu ir lygiu paviršiumi, nuskelti ir sąmoningai sudaužyti indai ar tik jų dalys atsiranda ne tik kapų sampiluose, bet ir tarp kapų (Maudžiorai, Kelmės r.; Pagrybis ir Žviliai, abu Šilalės r.; Užpelkiai; Kalniškės, Plinkaigalis, Raseinių r.) (Kazakevičius, 1994, p. 155; Vaitkunskienė, 1995b, p. 29; Valatka, 1964š, p. 3, 9; 2004, p. 161). Be to, šių indų dalių vidinė pusė dažnai yra pajuodusi nuo degėsių.

Užpelkių kapinyne tarp V a. antrosios pusės–VII a. pradžios kapų 61, 73 ir 76 buvo sąmoningai „numesta“ puodo mažai grublėtu paviršiumi dalis (3 pav.). Apie ketvirtadalį 21 cm aukščio puodo (angos Ø 16–17,5 cm; dugno Ø 14 cm) gulėjo vienoje vietoje. Atrodo, jog puode buvo laikyti degėšiai, nes jo vidinis paviršius pasidengęs storu degėsių apnašu, iki pusės apdegusi ir išorinė šio indo pusė (Bliujienė, 1994š, p. 83). Dar du tiek sąmoningai sudaužyti, tiek sąmoningai „išmesti“ indai grublėtu paviršiumi rasti Pagrybio kapinyne, prie V–VI a. kapo 198 (Vaitkunskienė, 1995, p. 139, 210 pav.). Lipdytų šukių lizdas rastas tarp V–VI a. kapų Kalniškių kapinyne (Kazakevičius, 1994, p. 157).

Nedidelių sveikų indų, būdingų sūduvių palaidojimams, rasta Nemuno žemupio (Vidgiriai, Šilutės r.) ir Vidurio Lietuvos (Kalniškiai, Raseinių r.) didžiojo tautų kraustymosi laidojimo paminkluose (Kazakevičius, 2004, p. 9–25, 9 pav.). Sudaužytų puodų dalių (Marvelė, k. 1055, 1057) ir sveikų indų gludintu paviršiumi (Marvelė, k. 336,

1208) randama Vidurio Lietuvos kapinynų griautiniuose IV–VI a. kapuose (Astrauskas, Bertašius, 1997š, p. 103–104; Bertašius, 2000š, p. 154). V–VIII a. nedidelių puodelių, puodynėlių ir dubenėlių (5–12,5 cm ar net 16 cm aukščio) pasitaiko lamatiečių, skalvių ir aukštaičių laidojimo paminkluose (2:7 pav.) (Urbanavičius, Urbanavičienė, 1988, p. 19, pav. 6, 19; Tautavičius, 1996, p. 268; Šimėnas, 1990, p. 100; Kazakevičius, 2004, p. 11–25).

Puodų grublėtu paviršiumi šukių rasta tyrinėjant Kapitoniškių (Kaišiadorių r.), Laukių (Švenčionių r.), Pakrauglės (Vilniaus r.), Sausių (Trakų r.) pilkapius (Grigalavičienė, Tautavičius, 1975a, p. 24–25; 1975b, p. 201–202, 7:3 žem.). Tačiau dažnai aiškiai atsakyti, ar nedidelės šukės grublėtu paviršiumi į sampilą pateko kaip laidojimo apeigų elementas, ar pakliuvo iš pilkapio aplinkos, negalime². Tačiau VIII–IX a. Rytų Lietuvos pilkapių medžiaga pakankamai aiškiai išryškina tendenciją apie puodų naudojimo ir jų sąmoningo daužymo paprotį lietuvių laidojimo papročiuose (Kuncienė, 1983, p. 52–57, 3–4 pav.).

3 pav. Puodo smulkiai grublėtu paviršiumi, rasto Užpelkių (Kretingos r.) kapinyne tarp V a. antrosios pusės – VII a. pradžios, kapų dalis (vaizdas po restauracijos) (restauravo Aušra Pocienė, LDM RC, fotonuotrauka Vilmos Šileikienės, LDM, RC).

² Kapitoniškių ir kituose Rytų Lietuvos pilkapiuose rasta keramikos, nesusijusios su pilkapių supylimo laiku ir patekusios iš ankstesnių šių paminklų aplinkoje buvusių paminklų. Pavyzdžiui, Kapitoniškių pilkapiuose 1, 2, 13, 14 rasta II–I tūkst. pr. Kr. brūkšniuotosios keramikos gabalėlių, o pilkapiuose 5, 6 ir 12 – grublėtosios keramikos šukių (Tautavičius, 1957, p. 98). Grigiškių (Neravų) pilkapių 3, 7 sampiluose rastos pavienės šukės siejamos su laikotarpiu prieš Kristaus gimimą (Kuncienė, 1983, p. 50).

Reikia pažymėti, jog sąmoningai tarp kapų palikta, įdėta į kapo ar pilkapijo sampilą tiek šukių ar tiek puodų dalių, kad dažniausiai vis dėlto būtų galima suskaičiuoti ir atpažinti puodus. Baltų palaidojimų indai yra grubūs ir atsainiai gaminti, todėl kartais manoma, kad jie buvo specialiai gaminti laidojimo apeigoms ir kasdieninėje buityje nebuvo naudojami (Kulikauskas, Kulikauskienė, Tautavičius, 1961, p. 416). Tačiau indai, randami kuršių ir Rytų Lietuvos pilkapiuose, tiek aptinkami jų gyvenviečių sluoksniuose, rodo, kad tiek laidojimo apeigose, tiek buityje buvo naudoti tokie patys puodai, savo esme grubūs (Kuncienė, 1983, p. 54; Žulkus, 1997, p. 205–206, 214; Bliujienė, 2005). Tik patys vėlyvieji miniatiūriniai kuršių puodeliai yra gaminti specialiai laidojimo apeigoms, nors dėl pačių miniatiūrinių puodelių yra ir priešingų nuomonių (Nakaitė, 1964, p. 67). Tačiau net kuršių degintinių kapų urnoms yra panaudotos tos pačios buityje naudotos puodynės (Hoffmann, 1941, 22 pav.).

RITUALAI IR PALAIDOJIMŲ INDAI SENOJO GELEŽIES AMŽIAUS PABAIGOJE– VIDURINIOJO GELEŽIES AMŽIAUS LAIKAIS

V–VII a. kai kurių Vakarų Lietuvos ir žemaičių kapinynų medžiaga (Užpelkiai; Kukiai, Mažeikių r. ir Maudžiorai) leidžia daryti prielaidą, jog laidojimo apeigas ir jų iškilmingumą buvo stengiamasi sureikšminti įvairiais ritualais, pabrėžiančiais asmens bei pačių apeigų reikšmę. Vienas tokių ypač ritualizuotų veiksmų, stengiantis įvairiais būdais pailginti apeigas, yra indų, naudotų buityje, panaudojimas per laidojimo ceremonijas ir sąmoningas jų daužymas. Kartais puodų daužymas, matyt, buvo ypač ritualizuotas, o atliekant tam tikrus sakralius veiksmus savo-

tiškai teatralizuojamas, nes ceremonijos, susijusios su puodų daužymu, buvo atliekamos netgi tam tikroje kapinyno vietoje. Tai rodo Užpelkių kapinynas, kuris pateikė ne vieną staigmeną Vakarų Lietuvos kultūros su akmenų vainikais baigiamąjo etapo laidojimo apeigoms pažinti.

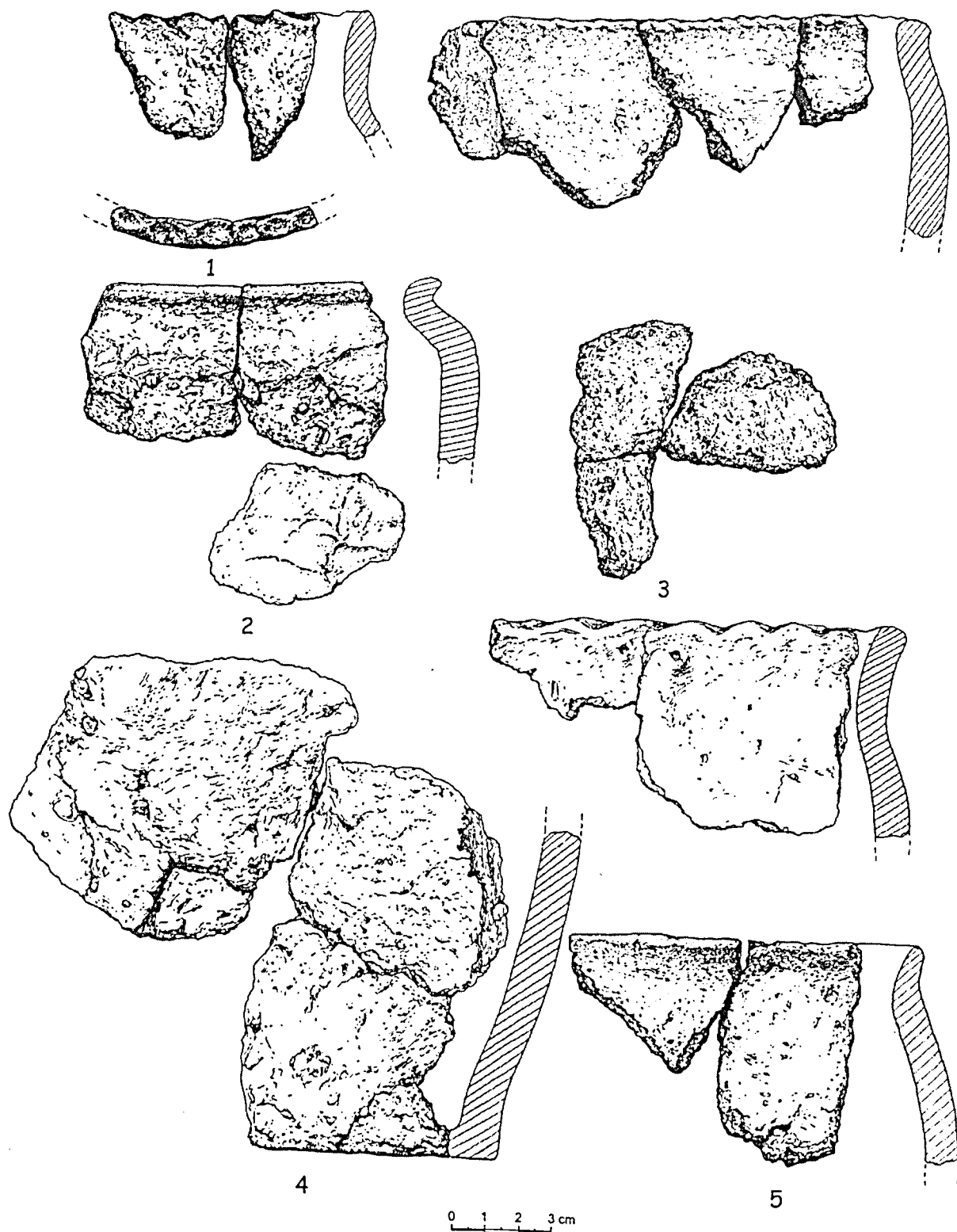
Šiaurinėje Užpelkių kapinyno kalvės papėdėje, už kurios jau nebebuvo kapų, aptiktos dvi negilios duobės, pripildytos buityje naudotų indų smulkiai grublėtu ir lygiu paviršiumi šukių bei pelenų, sumišusių su degėsiais (Bliujienė, 1995š, p. 8–9). Vienoje iš duobių rasta net apie 1500 šukių, tarp kurių galima buvo išskirti 6 didelius puodus, bet tikras šioje duobėje sąmoningai sudaužytų puodų skaičius lieka neaiškus, nes dauguma šukių yra gana smulkios puodų šonų dalys (4:1–6 pav.) (Bliujienė, 1995š, p. 7–8; 1998, p. 281)³. Užpelkių kapinyno šiaurinėje kalvelės papėdėje rastose duobėse, be daugybės sąmoningai sudaužytų puodų, degėsių, pelenų ir keliolikos nedidelių akmenėlių, kuriais, matyt, puodai buvo daužomi, daugiau nieko nerasta⁴. Dažnos šukės vidiniame paviršiuje buvo daug degėsių. Todėl yra rimta prielaida galvoti, jog dalis puodų buvo naudojami žarijoms iš namų arba kaip Užpelkių kapinyne tiesiog iš kapinyno alkavietės⁵ ugniakuro pernešti iki kapo duobės. Anglimis (žarijomis) buvo barstomas kapo dugnas, jos buvo beriamos į kapų sampilus. Tačiau dalis buityje naudotų lipdytų puodų galėjo būti indai, kuriuose buvo laikomas maistas, skirtas šermenų puotos dalyviams, neišskiriant ir iškeliaujančiojo Anapilin. Taigi sielai tikrai netekdavo kęsti alkio. Tačiau ką reikšmingo ritualams ar malonaus sielai gentainiai dėdavo į puodus? Deja, tirtose baltų archeologinėje medžiagoje atsakymų įvairovė nedidelė: mėsa (kiauliena⁶ ir paukštiena) bei lazdyno riešutai (Hoffmann, 1941, p. 169, 175; Sadauskaitė, 1961, p. 127–128; Sadauskaitė-Mulevičienė, 1965, p. 43; Kanarskas, 1988š).

³ Užpelkių kapinyne, perkastos XIX šiauriniame gale, kalvelės papėdėje, rasta 170x125 cm dydžio ir 55 cm gylio duobė, pripildyta šukių smulkiai grublėtu ir lygiu paviršiumi, iš viso rasta apie 1500 šukių. Kultūrinio sluoksnio pėdsakų nerasta (Bliujienė, 1995š, p. 8–9, 16–17). Dar viena panaši duobė su šukėmis lygiu ir silpnai grublėtu paviršiumi rasta šiauriniame ploto XXI gale. Ši duobė buvo 220x190 cm dydžio ir tik 15–16 cm gylio, atstumas tarp abiejų duobių – 8,5 m.

⁴ Tuo Užpelkių kapinyno šiauriniame pakraštyje rastos puodų daužymo vietos skiriasi nuo IX–XII a. laužaviečių, deginimo vietų ar degintinių palaidojimų, randamų Vidurio Lietuvos kapinyuose. Pavyzdžiui, Sargėnų laužavietėje I rasta sudegintų žmonių kaulų, nedegintų gyvulių ir paukščių kaulų, įvairių sudegintų ir ugnies nepalietusių dirbinių bei puodų šukių, be to, šioje laužavietėje rastas ir į žemę įsmeigtas ietigalis, kirvis ir peilis (Sadauskaitė, 1961, p. 127–128).

⁵ Užpelkių kapinyne, beveik aukščiausioje kapinyno kalvelės vietoje, rastas 11 akmenų ratas, kuriame akmenys buvo ypač gerai priderinti vienas prie kito, o kai kurie jų, norint suteikti norimą padėtį vainike, sutvirtinti moliu. Šio akmenų rato viduryje buvo ugniakuras, kuris ne kartą valytas, o susikaupę degėsiai buvo išmetami už vainiko ribų, ugnis ne kartą buvo gesinta smėliu. Šis akmenų vainikas siejamas su kapinyno apeigomis, kurioms reikėjo ugnies ir žarijų (Bliujienė, 1998, p. 279–280, pav. 3–4). Pagrindinė tokių ir panašių ugniakurų, randamų kapinyuose, paskirtis buvo gauti žarijų (anglių), reikalingų kapo vietai parengti ir kitoms laidojimo apeigoms atlikti ar mirusiųjų paminėjimo šventėms.

⁶ Ėgliškių–Andulių kapinyne, degintiniame per 40 metų amžiaus vyro k. 12/1988, rasta 36 mėnesių šerno ar kiaulės žandikaulio dalis (tyrė doc. dr. Rimantas Jankauskas, Vilniaus universitetas, Medicinos fakultetas, ir prof. dr. Linas Daugnora, Lietuvos veterinarijos akademija). Nedegintų arba nežymiai degintų gyvulių kaulų randama vėlyvųjų vikingų laikų degintiniuose Sarcemos salos palaidojimuose, kurie liudija apie šermenų puotas (Mägi, 2002, p. 132).

4 pav. Sąmoningai sudaužytų lipdytų lygiu ir smulkiai grublėtu paviršiumi puodų dalys, rastos duobėje šiaurinėje Užpelkių kapiny-
no kalvėlės papėdėje. 1–5 – plotas XX, kv. B–C 5–6. V. Truklio pieš.

Šermenų puotos metu specialioje apeigų duobėje sąmoningai sudaužyti puodai patvirtina negrįžtamą ceremonijos pabaigą – nėra kelio atgal po ritualais sutvirtintos pabaigos: pačių laidojimo apeigų, ugnies naudojimo apeigose ir ritualinio valgymo⁷. Toliau lieka tik mirusiųjų paminėjimas apeiginiu ugnies kūrenimu ir ritualiniu valgymu praėjus kuriam laikui po laidotuvių ar tam tikromis progomis. Savotišką ugnies papročio modifikaciją žymi ir etnografiniai šaltiniai: ugnis uždegama kviečiant mirusiuosius prie stalo, siela išprašoma (išlydima) perkirtus ugnies šaltinį (Vaitkevičienė, Vaitkevičius, 1998, p. 219–221).

Baltai, dėdami į kapus maisto ar rengdami puotas, kapinėse nebuvo vieninteliai. Vidurio Skandinavijos romėniškojo periodo – vikingų laikų kapų medžiaga rodo, jog čia į kapus buvo dedami nedideli duonos kepalai ar abrakėliai (Hanson, 1994, p. 12–13, pav. 7, 9; 1995, p. 38–48). Tačiau baltai, skirtingai nei jų kaimynai germanai ir šiaurės germanai, į kapus nedėdavo simbolinių duonos kepalukų (arba archeologai kol kas nėra jų radę). Apie duoną, dedamą į kapą, kalba tik rašytiniai šaltiniai (BRMŠ, 2003, p. 556–557).

Gotlando VI a. antrosios pusės–VIII a. pradžios (periodai VII:1 550–600 m. ir VII:3 650–700 m.) palaidojimų indai taip pat randami ne tik sudaužyti, bet jie akivaizdžiai ne visi (Nerman, 1969, taf. 88–92:754–780, 92:779–785, 214:1748–1753; 1975, p. 34–35, 48–49, 63, 74; 1975, p. 34–35, 48–49). Maža to, čia taip pat kaip ir baltų kraštuose pasitaiko, jog kapuose randamos tik pavienės šukės (Trunllhalsar, Anga parapija, k. 7, Bjärs, Hejnum parapija, k. 150, Lilla Ihre, Hellvi parapija, k. 162) (Nerman, 1969, taf. 92:779, 785; taf. 214:1753). Kuršių Atkalni kapinyne, Grobiņios apylinkėse, VII a. vidurio griautiniame palaidojime rastas sudaužytas ir galvos srityje padėtas ašotis, kurio forma ir dekoras turi analogijų su rastuoju Gotlande. Be to, ir šio indo trūksta dalies šu-

kių (Petrenko, Urtāns, 1995, p. 6–7, pav. 9). VII–VIII a. kuršių ryšiai su Gotlandu ir Vidurio Švedija yra akivaizdūs (Bliujienė, 1999, p. 119–122; Bitner-Wróblewska, Wróblewski, 2001, p. 22–27).

Didžiųjų puodų atsiradimą kapinyno teritorijoje ir jų sąmoningą daužymą lydi dar du ne mažiau sakralūs veiksmai: stiprėjančios apeigos, susijusios su ugnimi: žarijų barstymas, ugnies kūrenimas prie kapų ir laidojant mirusiųjų. Antrasis sakralus veiksmas – tai V–VI a. daiktų palaidojimai, simboliškai iš inhumacijos į kremaciją keičiantys laidojimo būdą, laidojant ar aukojant daiktus (ginklai, darbo įrankiai, papuošalai, buities daiktai) be degintinių kaulų ar skeleto liekanų. Tokie palaidojimai nėra ir tikrieji kenotafai, kokių žinome iš jotvingių IV a. pabaigos–V a. palaidojimų (Bliujus, 1983, p. 36). Tačiau visi simboliškai palaidojimai atkreipia dėmesį tam tikra priešprieša ar greičiau opozicija tuo metu vyraujančiam laidojimo būdai. Taip pat keičiama kapo duobės erdvinė orientacija, paties palaidojimo padėtis kitų to paties laiko kapų atžvilgiu⁸. Tačiau tokiose duobėse simboliškai palaidoti žmonės ir paaukoti daiktai bei lobiai – aiškiai susiję su vyrais. Vakarų Lietuvos kapinytų daiktų palaidojimų duobės apskritos, nedidelės, pripildytos tamsios žemės arba žemės, permaišytos su degėsiomis, suodžiais ir pelenais. Tokios duobės neatitinka V–VI a. vyravusio inhumacinio laidojimo tradicijoms būdingų pailgų, stačiakampio formos kapo duobių. Duobės, kuriose rasti tik daiktai, rastos Užpelkių ir Kukių kapinyuose. Dėl negausių duomenų galima tik įtarti, kad vietos tokiems daiktų palaidojimams buvo parenkamos specialiai – kapinyno kalvelės papėdėje (Užpelkiai)⁹. Iš Kukių kapinyno paskelbtos medžiagos neaišku, kurioje kapinyno vietoje buvo užkasti V–VI a. daiktai (Cholodinska, 1974, p. 80; Valatka, 2004, p. 349–350).

Kukių kapinyne rastos duobės ar lobiai su V–VI a. dirbiniais, bet juose nerasta žmonių kaulų¹⁰. Tačiau tiek

⁷ Tokių išraiškingai pabaigos ritualų žinoma ir iš etnografinės medžiagos: indas, kuriame buvo vanduo, naudotas mirusiajam prausti, laidotuvių dieną būdavo sunaikinamas (sudaužomas) (Vyšniauskaitė, 1961, p. 137).

⁸ Eitulionių (Trakų r.) pilkapiuose I ir XIX buvo rasti simboliniai palaidojimai, kuriuose pakeista būdinga šiam laidojimo paminklui šiaurės vakarų kapų orientacija rytų–vakarų kryptimi (Bliujus, 1983, p. 35–36).

⁹ 1988 m. Užpelkių kapinyne, ploto VI pietiniame gale (kv. C-D 16), staigiai kylančiame šlaite, 70–84 cm gylyje nuo dabartinio žemės paviršiaus, 100x110 cm dydžio skersmens ir 30–40 cm gylis, nelygiu dugnu duobėje, pripildytoje ypač intensyvių degėsių (pasitaikė stambių degėsių), suodžių ir pelenų sluoksnio, vakariniame duobės pakraštyje, prie pat duobės dugno, gana kompaktiškoje grupėje rasta žalvarinė storagalė apyrankė, geležinio lazdelinio smeigtuko galvutė ir dar vienas sveikas smeigtukas bei žalvarinis įvijinis žiedas (Bliujienė 1988š, p. 15–16).

¹⁰ 2004 m. skelbta Kukių kapinyno medžiaga neatitinka Ados Cholodinskios 1973 m. tyrinėjimų išvadų, A. Cholodinskios 1974 m. straipsnyje duobėse rastų daiktų išvardijimo ir interpretacijos (Cholodinska, 1974, p. 80; Valatka, 2004, p. 349–350). 1974 m. A. Cholodinska rašo apie du V–VI a. lobius. Pirmajame lobyje buvo rasti du ietigaliai ir įmovinis kirvis, žalvarinis ratukas su keturiais stipinėliais, plačiai žinomas geriamojo rago apkalas, dekoruotas antelėmis, bei dar vieno rago apkalas, galąstuvus su žalvariniu laikikliu, ant kurio buvo užmautas žalvarinis žiedas (Cholodinska, 1973š, p. 26–27). Antrajame lobyje rasta lankinė segė lieta užkaba, 4 įmoviniai kirviai, ietigalis, du dalgiai ir du peiliai. Tiek prie ietigalių, tiek prie dalgų įmovų ir įtvarų rasta medienos (Cholodinska, 1973š, p. 27). Kapinyno šiaurinėje dalyje rastas pirmųjų amžių po Kristaus gyvenvietės kultūrinis sluoksnis (Cholodinska, 1973š, p. 29–31). Neaišku, ar abu lobiai yra susiję su gyvenvietė.

Užpelkių, tiek Kukių kapinynų ankstyvosios duobės su daiktais rodytų ritualų reikšmę sakralizuojant ir įprasminant viso kapinyno erdvę. Apie tokią V–VI a. simbolinį palaidojimą kapinyno pakraštyje, koks yra rastas Užpelkių kapinyne, yra sakoma: tai „pašventinta“ žemė. V–VI a. užkasti daiktai rodytų ir tam tikrus semantinius simbolinių palaidojimų ar lobių ryšius su visa X–XII a. degintinių kuršių palaidojimų geneze iki pat kolektyvinių ir ypatingųjų kapų bei kitų kol kas sunkiai paaiškinamų kuršių degintinių kapų įrengimo bruožų, persipynusių su sudėtingomis laidojimo apeigomis.

Kitas V–VI a. puodų daužymo ritualą lydintis elementas, reikalingas paties ritualo įtaigai ir sakralumui padidinti, yra ugnies (žarijų, virtusių anglimis) įtaigus plitimas laidojimo apeigose. Bent jau V–VI a. Vakarų Lietuvos Jūros upės baseino laidojimo paminkluose tarp kapų, prie kapų, kapų sampiluose atsiranda degėsių pripildytos duobės ar net specialūs ugniakurai bei kapinyno alkavietės, kurių pagrindinė archeologiškai fiksuojama paskirtis būtų ugnies (t. y. žarijų) teikimas laidojimo ritualams: apvalyti pačią kapinyno vietą (suteikiant sakralią apsaugą mirusiesiems, kapų duobėms parengti barstomas duobių dugnas) ir laidojimo apeigoms atlikti (degėsiai sampiluose), galiausiai ugnis sudegina tiltą, jungiantį mirusįjį su šiuo pasauliu. Tačiau ugnis, naikindama kūniškąjį mirusiojo pavidalą, tiesiog perkelia jį į kosminės regeneracijos vyksmą, kuris žmogų vėl prikelia gyvenimui (Beresnevičius, 2004). Ugnies sureikšminimas būtent V–VI a. galėjo būti stiprėjančios visuomenės hierarchijos pasekmė, kurios pasireiškimo forma buvo įgytos valdžios demonstravimas ne tik realiame gyvenime, bet ir traukiantis į šešėlių pasaulį. Taigi kūnas kol kas nedeginamas, pabrėžtinai svarbia ugnies galia demonstruojamas mirusiojo asmenybės reikšmingumas. Todėl būtent senojo geležies amžiaus pabaigoje ar kiek anksčiau – didžiojo tautų kraustymosi pirmoje pusėje (periodai C₃-D) atsiranda vietų, pačiuose laidojimo paminkluose susijusių su pastoviu¹¹ ugnies kūrenimu laidojant mirusiuosius ar juos prisimenant (Baitai, Klaipėdos r.; Linkaičiai, Joniškio r.; Kalneliai, Šiaulių r.; Užpelkiai; Dauglaukis, Tauragės r.; Žviliai; Šarkai, Šilalės r.) (Tautavičienė, 1984, Vaitkunskienė, 1995b, p. 28–29; 1999, p. 6, 105–106, 120 pav.; Jovaiša, 1993, p. 35; Bliujienė, 1998, p. 279–281, pav. 3–4). Taigi kapinyuose randami didesni ar mažesni akmenimis apjuosti ugnia-

kurai, židiniai ar kapinyno apeigų vietos – alkavietės (Vaitkunskienė, 1995b, p. 29; Bliujienė, 1998, p. 279–280, pav. 3–4). Manoma, kad Žvilių kapinyne rastuose ugniakuruose¹² laidotuvių metu buvo kūrenama ugnis, degėsių liekanos buvo beriamos į kapų sampilus, jomis barstomi akmenų vainikai (Vaitkunskienė, 1999, p. 106). Užpelkių kapinyne, be didžiosios apeigų vietos – alkavietės, tarp kapų, prie kapų ir kapų sampiluose taip pat buvo rastas ne vienas nedidelis ugniakuras su degėsių, pelenų ir suodžių sluoksniais (Užpelkiai, k. 67, 69).

KURŠIŲ DEGINTINIŲ PALAIDOJIMŲ INDAI IR BALTIJOS JŪROS REGIONO KONTEKSTAS

Po Vakarų Lietuvos kapų su akmenų vainikais kultūros transformacijų ir kuršių kultūros susiformavimo miniatiūriniai puodeliai Vakarų Lietuvos laidojimo paminkluose išlieka ir tampa vienu iš kuršių kultūrą apibūdinančių bruožų, nes randami beveik trečdalyje kapų (Nakaitė, 1964, p. 66–68; Tautavičius, 1996, p. 268–270; Ozepe, 1986, c. 50–58). Beveik visi miniatiūriniai puodeliai yra tušti (Nakaitė, 1964, p. 66). Dėl jų paskirties yra nuo seno diskutuojama ir per du dešimtmečius susiklostė visas spektras interpretacijų – nuo ašarinių, tikrųjų puodų simbolių iki maisto ir gėrimo ar druskos aukojimo mirusiajam (Nakaitė, 1964, p. 66–67; Tautavičius, 1996, p. 270).

VII–IX a. kuršiai į nedegintųjų kapus dėjo lyg ir dvejų paskirties bei dydžio išimtinai retai ornamentuotus miniatiūrinius puodelius, kurių dalis buvo stalo indai (2:8–11, 14 pav.). Tokių puodelių, primenančių stalo indus, rasta VII–IX a. nedegintų mirusiųjų Kiauleikių kapinyno kapuose (Danilaitė, 1961, p. 122, 17:1, 4–6 pav.). Tačiau kita dalis miniatiūrinių kuršių puodelių IX a. pradeda žymiai mažėti. X–XI a. miniatiūriniai kuršių puodeliai tesiekia 1,5–3 cm aukštį, o kiek didesni nei 3 cm aukščio indeliai yra retos išimties (2:15–19 pav.). Be to, degintiniuose kuršių kapuose dažnai randami ne vienas, kaip anksčiau, o 2, 3 ir net 4 puodeliai, be to, jie paprastai yra sąmoningai sudaužyti, miniatiūriniai. Dažnai į kapą įdedama tik pusė, trečdalis puodelio arba tik nedidelė miniatiūrinio puodelio šukelė (Bliujienė, 2005).

X–XI a. mažųjų miniatiūrų puodelių forma tampa žymiai vientisesnė, jie yra lyg standartizuoti. Vieni puode-

¹¹ Tačiau ar pagonyms garbino pačią amžinąją, negėstančią, ugnį, ar ji degė jų dievų garbei, iš tiesų neaišku, bet tarp šių veiksmyų yra didžiulis skirtumas (Beresnevičius, 2004, p. 227). Nagrinėjant ugnies naudojimo laidojimo apeigose aspektus, pats ugnies deginimas kelia nemažai klausimų, į kuriuos vienareikšmiškų atsakymų nėra.

¹² Žvilių kapinyne, tarp kapų 136 ir 137 (III–IV a. palaidojimai), rastas 40x50 cm dydžio degėsių sluoksnis sickė 20 cm, apdėtas akmenimis, antrasis ugniakuras buvo akmenų vainiko centre, 75x90 cm dydžio, pripildytas degėsių, suodžių ir pavienių akmenų (Vaitkunskienė, 1995b, p. 29).

liai primena mažas statinaites (yra stačiomis sienelėmis), kiti – nedideles taureles (į viršų kiek platėja), tretį yra tik piršto įspaudas molio masėje (2:16 pav.). Kartais tokie puodeliai net neišdegti, jų molio masę sudaro tik molis ir smėlis, skirtingai nuo didžiųjų kuršių buities puodų, kurių molio masėje gausu grūsto akmens. Be to, kartais kaip miniatiūriniai puodeliai panaudojami kiti galintys atlikti indų funkciją dirbiniai, pavyzdžiui, tigliai (Palanga, k. 316). Atrodo, kad X–XI a. miniatiūriniuose indeliuose iš tiesų telpa tik simbolinis skysčio kiekis – burnelė (2:15–19 pav.). Šios miniatiūros (taurelės), kuriose telpa burnelė, matyt, buvo skirtos tik gėrimui, nes kuršių kapuose kartu su deginimo papročio plitimu palaidojimuose atsiranda buityje naudoti lipdyti, apžiesti ar žiesti puodai (5 pav.).

Taigi X–XI a. miniatiūrinis puodelis (taurelė) ir keli puodai arba tik buityje naudoti puodai tampa pastovūs kuršių degintinių kapų komponentai (2:15–19; 5–6:12, 15–16 pav.) (Bliujienė, 2005). Na, o paskutinis aspektas, susijęs su miniatiūriniais kuršių kultūros puodeliais – burnelėmis, yra tas, kad jie išnyksta XI a. pabaigoje kartu su paskutiniais griautiniais kapais. Todėl atrodytų, kad kuršių miniatiūrinių puodelių išnykimą sąlygojo ir skatino keletas veiksnių. Pirmiausia tai deginimo papročio plitimas, antra – buityje naudotų indų pasirodymas ir įsitvirtinimas degintiniuose kuršių laidojimo papročiuose. O pačių didžiųjų puodynių pasirodymą skatino tas pats deginimo papročys ir vadinamosios Baltijos jūros keramikos ar vakarų slavų keramikos plitimas visame regione. Tačiau kuršių laidojimo ritualuose miniatiūrinių indų tradiciją pratęsę ge-

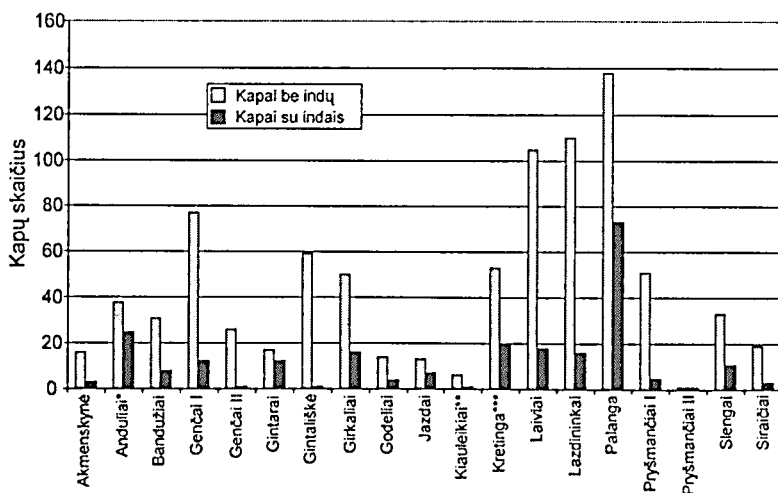
riamieji ragai, kurių vėlyvuosiuose kuršių degintiniuose palaidojimuose randama nuo 1 iki 6, jie, beje, niekada nėra sulaužyti (Bebre, 2002, p. 117–118). Taigi dūšia ir toliau neturėjo nejausti troškulio.

Degintiniuose pietinių kuršių vyrų, moterų ir vaikų kapuose randama nuo 1 iki 4 ar net 7 sąmoningai sudaužytų puodų, kurių šukės paskleistos kapo duobėje ar jos sample (Bliujienė, 2005). Be to, puodai ne tik sąmoningai sudaužyti, bet taip pat, matyt, apgalvotai įdėta tik pusė, trečdalis, ketvirtadalis ar dar mažiau kiekvieno puodo šukių. Tačiau dažnai įdedamos tik 1–3, dažnai skirtingų puodų šukelės (Gaerte, 1929, p. 328; Mulevičienė, 1971, p. 119; Stankus 1995, p. 87; Bliujienė, 2005). Taigi kape randama nuo 1–3 iki keliasdešimties (net iki 70–80) skirtingų puodų ir nevienodo dydžio šukių. Didieji buityje naudoti puodai pietinių kuršių degintiniuose kapuose yra reikšmingai paplitę, bet jų rasta tik 28% degintinių palaidojimų (5 pav.)¹³. XI a. kuršiams peržengus Abavos upę, dideli buityje naudoti puodai atsiranda ir šiaurinės Kuržemės degintiniuose palaidojimuose (Mugurėvičs, 1987, p. 57–66; Bliujienė, 2005).

Indai, randami degintiniuose kapuose, forma ir kokybe nesiskiria nuo randamų gyvenvietėse. Jie tokie pat grubūs, molio masėje ypač daug grūsto akmens. Puodai randami vyrų, moterų, vaikų ir nenustatytos lyties degintiniuose kuršių palaidojimuose (Bliujienė, 2005). Degintiniuose kapuose, kaip ir gyvenvietėse, randama lipdytų, apžiestų ir žiestų ant lėtai besisukančio rato puodų (Žulkus, 1997, p. 177–247, 152 pav.; Genys, 1995, p. 121–124, V pav.).

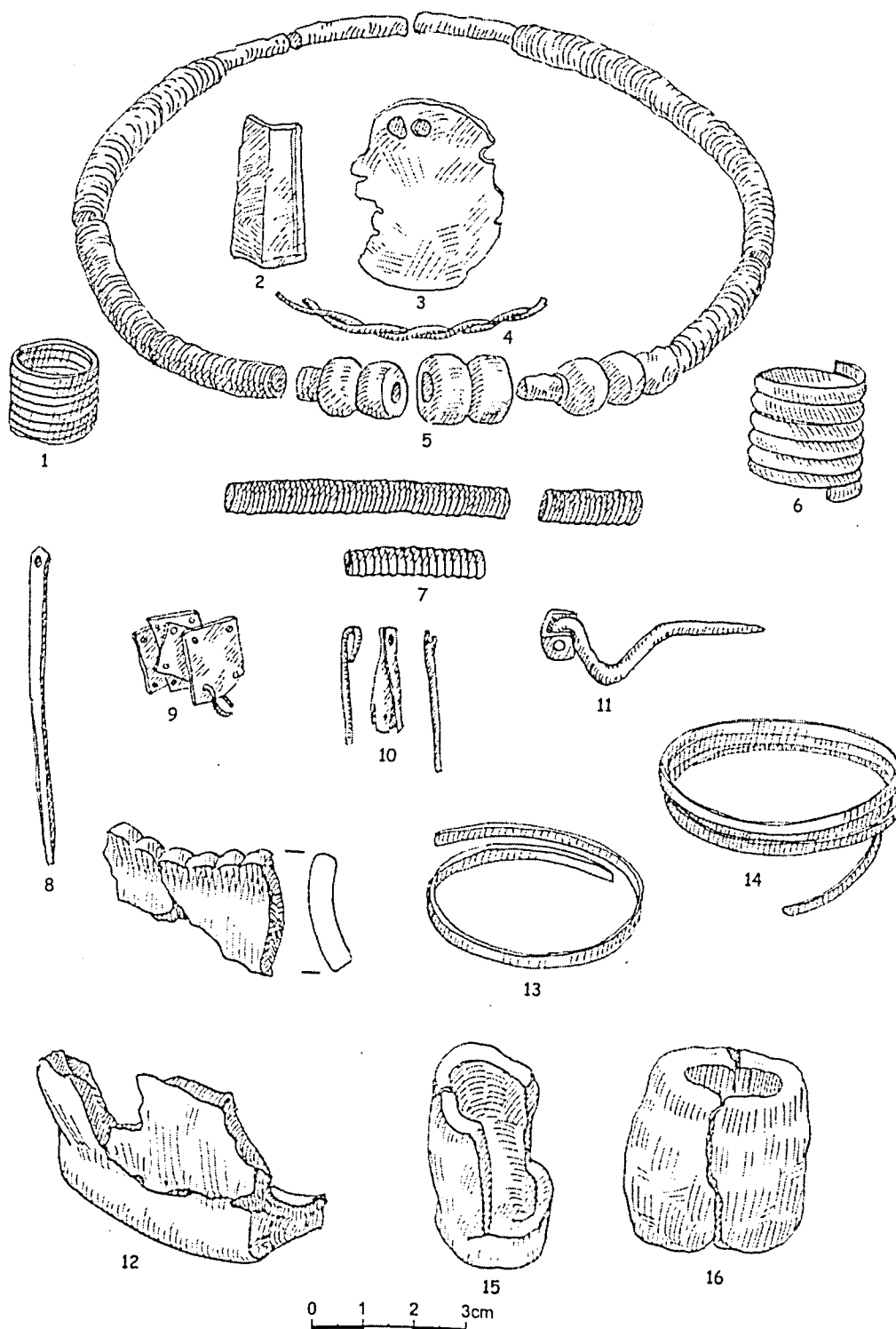
X–XI a. degintiniuose kuršių palaidojimuose vyrauja lipdyti puodai, kurie pagal Vlado Žulkaus klasifikaciją priklauso tipams A–1:a, A–1:b, A–2:b, A–3:a, A–3:d, o daugiausia iš nustatytų puodų priklauso A–1:a tipui (Bliujienė, 2005). Tačiau jau X a. antroje pusėje kuršių degintiniuose kapuose pasirodo vadinamoji Baltijos jūros keramika (*vakarų slavų ar Ostseekeramik*). Tokia keramika yra pusiau žiesta ar žiesta ant lėtai besisukančio rato, pagal V. Žulkaus klasifikaciją ji priklauso B tipams (Žulkus, 1997, p. 210–222). Kapuose vyrauja B–1:a ir B–1:b tipų puodai (Bliujienė, 2005). Baltijos jūros keramika buvo paplitusi dideliame Baltijos jūros regione, jos plitimą skatino vakarų slavų keramika

KURŠIŲ DEGINTINIŲ PALAIDOJIMŲ INDAI

5 pav. Buityje naudotų puodų paplitimas pietinių kuršių degintiniuose kapuose.

¹³ Buvo tirti 857 kapai, priklausantys 19 pietinių kuršių kapinynų.

6 pav. Genčiai I (Kretingos r.), degintinis kapas 39 (165). 1, 6 – įvijiniai žiedai; 2 – lankinės segės fragmentas; 3 – plokštinės segės dalis; 4 – vytinės antkaklės fragmentas; 5 – antkaklės iš stiklo karolių ir žalvario vielos dalis; 7–10 – juostų vijimo įrankiai; 11 – plokštinės segės užsegimas; 12 – lipdyto puodo dalys; 13–14 – įvijinių apyrankių fragmentai; 15–16 – miniatiūrinių puodelių dalys (1–4, 6–11, 13–14 – žalvaris, 5 – žalvaris, stiklas, geležis, 12, 15–16 molis) (pagal A. Merkevičius, 1986š).

(Zoll-Adamikowa, 1979, p. 214–219; Roslund, 1992, p. 167; Genys, 1995, p. 123; Paddenberg, 2000, Abb. 3; Wróblewski, Nowakiewicz, 2003, p. 170–172, 2 pav.; Кулаков, 1994, c. 40–43). Taigi vėlyvojo geležies amžiaus antroje pusėje indų naudojimas laidojimo apeigose paplinta Baltijos jūros regiono šalyse ir tampa reikšmingu vienodėjančios laidosenos elementu.

Sąmoningai sudaužytų puodų randama visose rytų ir pietryčių Baltijos regiono šalyse, kur vikingų laikais – ankstyvaisiais viduramžiais įsigali deginimo papročiai. Tai Elbingo aukštumos, Sembos pusiasalio, galindų ir Vidurio Lietuvos kapinynai, Pabaltijo finougrų laidojimo paminklai, Rytų Lietuvos pilkapiai (Tautavičius, 1957, p. 99–100, 107; Sadauskaitė-Mulevičienė, 1965, p. 41–48; Mulevičienė, 1971, p. 111–121; Kuncienė, 1983, p. 54–58; Bertašius, 2002, p. 91–92; Аун, 2002, c. 96–100; Мугуревич, 1970, c. 25–26; Кулаков, 1994, c. 37). Baltijos jūros keramika ir finougrams būdinga keramika bei sąmoningas puodų daužymas vyrauja Gotlando, Vidurio ir Pietų Švedijos, Saremos degintiniuose palaidojimuose (Mägi, 2002, p. 126–130; Gräslund, 1980, p. 58–60).

DEGININIŲ PALAIDOJIMŲ INDŲ PASKIRTIS

Vladas Nagevičius, remdamasis Kiauleikių kapinyno medžiaga, aptarė degintinius kuršių palaidojimus ir interpretavo indų, randamų šiuose kapuose, paskirtį (Nagevičia, 1905, p. 4). Populiariame straipsnyje tema „Mylėkime gimtąjį kraštą“ V. Nagevičius taip nusakė indų, naudotų kuršių laidojimo ritualuose, pagrindinius aspektus: kapuose randamos puodynės buvo urnos ar naudotos kaip laikinos urnos mirusiųjų degintiniams kaulams ir pelenams pernešti iš deginimo vietos į kapinyną, be to, indai buvo skirti maistui mirusiesiems ar maistui šermenų puotos dalyviams dėti (ten pat, p. 4).

Kuršių degintinių palaidojimų keramika paties maisto paskirtį leidžia sukonkretinti. Į vienus indus kuršiai dėjo gyvulių ir paukščių mėsą bei riešutus, o į kitus, mažesnius, pylė gėrimus. Vitas Valatka manė, jog induose buvo atnešamas šermenų maistas, o jeigu indas šermenų puotos metu suduždavo (turima omenyje – netyčia), šukės būdavo tiesiog numetamos netoliese, o kasant įkrisdavo į kapo duobę, jos tiesiog patekdavo į kapo sampilą (Valatka, 1984, p. 11; 2004, p. 161, 356, 9:2–3 pav.). V. Valatka archeologinėje miniatiūroje *Šukės ir anglis* indų patekimo į kapų sampilus ir apskritai į kapinyno terito-

riją siejo su žaižaruojančių anglių atnešimu ir barstymu kapuose laidojant mirusįjį bei ritualiniais aukojimais (Valatka, 1964š, p. 9). Jo manymu, jei blogai išdegti dubenėliai skildavo beriant anglis, tai tokį indą tiesiog palikdavo kapinėse (Valatka, 2004, p. 356). Kadangi V–VI a. kapuose randamos indų dalys, manoma, kad tai gali būti susiję su noru nors simboliškai velioniui įdėti sveiką indą, o toks noras gali būti įgyvendintas remiantis nuostata „dalis vietoj visumos“ (Vaitkunskienė, 1999, p. 193).

Sukaupta archeologinė medžiaga rodo nemažą baltų palaidojimų indų panaudojimo įvairovę, kartu ir interpretacijų įvairovės galimybę. Be abejo, indų buvimą baltų degintiniuose palaidojimuose galima manyti esant tiesiog įkape, tokia kaip darbo įrankis, ginklas, buities daiktas ar pridėtas papuošalas. Kai kurie degintinių palaidojimų daiktai taip pat sąmoningai laužomi (kalavijai, nulaužiami iečių kotai), lankstomi (papuošalai), tai yra daiktai sąmoningai gadinami. Šiuo požiūriu sudaužyti indai atitiktų bendrąjį daiktų gadinimo ir savotiško naikinimo bei paties kūno naikinimo tradiciją. Deginimo paprotys paprastai siejamas su visa materialaus kūno eliminacija persikeliant į Anapilį. Tai, matyt, susiję su tikėjimu, kad žmogus turi ne vieną sielą (dvasią), su viena kurių jis ateina į pasaulį, kitą – su kuria išeina, išsilaisvindamas iš kūno. Iš kitos pusės kūnų deginimas yra ir galimybė užkirsti kelią mirusiajam grįžti atgal (nebėra kūno). Kad ir kokie būtų samprotavimai, pagoniško tikėjimo esmė yra galimybė atgimti.

Kūnų deginimo paprotys, kaip ir puodų daužymo ritualai, gali būti susiję su aukštesnį socialinį statusą turinčiais bendruomenės nariais (Mägi, 2002, p. 129). Palyginti su inhumacija, deginimo paprotys susijęs su daugiau ritualų, tai rodytų didesnę pagarbą (pasiruošimas laidotuvėms, nešimas į deginimo vietą ir galiausiai gabenimas į laidojimo vietą).

Archeologiniai degintinių kuršių palaidojimų tyrimai leidžia teigti, kad kuršiai buities indus ypač retai naudojo kaip urnas (Hoffmann, 1941, p. 90, Abb. 22; Žulkus, 1978, p. 3; Kanarskas, 1988š; Bliujienė, 2005, spaudoje)¹⁴. Vienas iš pragmatiškų sudaužytų puodų, randamų palaidojimuose, paaiškinimų gali būti mirties žiemą pasekmė. Žiemą miręs žmogus buvo sudeginamas su atitinkamomis apeigomis, o degintiniai kaulai urnose galėjo būti saugoti iki pašalo išėjimo (Gräslund, 1980, p. 58). Puodai galėjo būti naudoti kaip laikinosios urnos pernešant mirusiųjų kaulus ir laužo liekanas į kapinyną. Tačiau vis dėlto net 72% de-

¹⁴ Ėgliškių–Andulių kapinynas, kapas 11/1988, ir kapai, tyrinėti vokiečių archeologų bei žemės savininkų. Visa šio didžiausio bet kada tyrinėto kuršių laidojimo paminklo medžiaga neįtraukta į statistinius tyrimus, nes šio straipsnio autorė kartu su dr. Anna Bitner-Wróblewska ir dr. Wojciechu Wróblewski rengia šio kapinyno medžiagą spaudai (numatoma parengimo data 2007 m.). 1972 m. degintinis kapas urnoje rastas Slengių kapinyne, urnoje palaidotas žmogus Ramučių kapinyne, k. 205.

gintinių kuršių kapų keramikos nerasta (Bliujienė, 2005). Be to, ne visi tirti puodai turi antrinio degimo žymių ar degėsių ir suodžių liekanų viduje ar išorėje. Pastarasis faktas rodytų, kad indai galėjo būti naudoti ir kitiems tikslams – maistui, skirtam mirusiajam, ir šermenų maistui sudėti. Taigi tiek puodai, randami kapuose, tiek maistas gali turėti ir aukos velioniui reikšmę.

RAŠYBINIAI ŠALTINIAI APIE SENUOSIUS LAIDOJIMO PAPROČIUS, ARBA KAD DŪŠIA NEJAUSTŲ TROŠKULIO IR ALKIO

Archeologų užfiksuoti duomenys kalba materialiosios istorijos faktų kalba. Šiuokart tai baltų palaidojimų indai, kuriuos klasifikuojami ir aprašinėdami bei tyrinėdami pastebime ir tam tikrų bruožų, kurie atskleidžiamų baltų požiūrį į laidojimo apeigas. Norėdami ne tik į logišką grandinę dėlioti materialius faktus, bet ir bandydami atsakyti, ką gi mūsų sugrupuoti faktai reiškia, žvelgiame į rašytinius ir mitologinius šaltinius. Juose yra gana akivaizdžių atsakymų, o šiuo atveju – kad dūšia nejaustų troškulio ir alkio, į kapą buvo dedama maisto ir gėrimo. Tačiau rašytiniuose šaltiniuose nėra duomenų apie mažuosius puodelius ir jų paskirtį, jų pakeitimą didžiosiomis puodynėmis, nedaug duomenų ir apie sąmoningą indų daužymą. Todėl žvelgdami į sugrupuotus materialiuosius faktus galime juos interpretuoti ir teigti, kad rašytiniai ir mitologiniai šaltiniai, nors ir nedetalizuodami laidosenos elementų ir jų raidos, iš esmės fiksuoja mirusiųjų maitinimą, šermenų puotas ir mirusiųjų paminėjimą.

Užuominų apie baltų laidojimo papročius – kūnų deginimą ir puotas, vykusias per šermenis, yra anglosaksų keliautojo Wulfstano pranešime (rašytas apie 890–893 m.) apie jo kelionę Baltijos jūra ir prūsų (esti, osti) žemes. Aisčių (esti), paminėtų Wulfstano, diduomenė geria kumelių pieną, o neturtingi ir vergai geria midų, aisčiai alaus nedaro (BRMŠ, 1996, p. 168–169). Tačiau tame pat tekste Wulfstanas rašo apie vienos aisčių genties sugebėjimą pagaminti šaltį (ledą), o kaip būtinas šaldymo elementas minimas alus¹⁵. Šermenis su gėrimais mini ir Henrikas Latvius (Henricus de Lettis apie 1187–1259 ar vėliau) (BRMŠ, 1996, p. 290). Sembos vyskupo Michaelio Junge įsakas (apie 1426 m.?) ir kiti XV a. Vidurio Prūsijos viešąjį gyvenimą reglamentuojantys aktai smerkia besaikį alaus gėrimą ir didžiules vaises per krikštynas, vestuves ir laidotuves bei pabrėžia, jog per šermenis, kurių metu prūsai įpratę daug gerti, turi būti išgeriama ne daugiau kaip viena statinė alaus¹⁶, o geriantiems daugiau numatyta bau-

da (BRMŠ, 1996, p. 484–485, 488, 502). XV a. vidurio rašytiniuose šaltiniuose taip pat minimos ir mirusiųjų paminėjimo šventės, per kurias net bažnyčios pašventintose kapinėse yra keliamos puotos, o mirusiesiems paliekama maisto ir gėrimo (BRMŠ, 1996, p. 616). Prūsijos kronikininkas Simonas Grunau (XV a. antroji pusė – apie 1530–1531), aprašydamas Ordino ir Prūsijos krašto istoriją, rašo ir apie prūsų laidojimo papročius. Autorius mini, kad mirusius nekilmingus (*supanen*) žmones aprengdavo šventiniais drabužiais, o jiems į kapą įdėdavo pinigų ir gerų valgių, be to, surišdavo jo žirgą ir medžioklinius šunis ir paguldydavo šalia, kad jis turėtų ant ko joti ir su kuo medžioti, o prie galvos pastatydavo didžiulį indą su midumi ir tik tuomet užkasdavo (BRMŠ, 2001, p. 115). S. Grunau rašo, kad mirus kunigaikščiui (*kongos*) jį „...sudegindavo, o pelenus surinkdavo į naują puodą, kurį užkasdavo kalne po jo pilimi ar po namais ...“ (BRMŠ, 2001, p. 115–116). Prūsų laidojimo papročiai aprašomi ir „Sūduvių knygelėje“ (apie 1520–1530), čia minimas alaus gėrimas per šermenis kartu su mirusiuoju, be to, minimas ir ankstesnis deginimo paprotys, ir į kapus dedamas maistas, vaisės, ren-giamos per metines (BRMŠ, 2001, p. 152–153).

Aleksandras Guagnini (1538–1614) savo veikale *Europinės Sarmatijos aprašymas* taip pat mini šermenų puotas, kuomet artimieji ant kapų atnešdavo pieno, midaus ir alaus. XVI–XVII a. pr. toks paprotys dar buvo išlikęs kai kuriose gretimose su Kuršu Žemaitijos dalyse (BRMŠ, 2001, p. 473, 488). Gana išsamiai žemaičių laidojimo apeigas aprašo istorikas Jonas Lasickis (Jan Łasicki) (apie 1534 – po 1599). Jis rašė, kad į kapą dedama pinigų mirusiojo kelionei, taip pat galvūgalyje padedama duonos ir pastatomas pilnas ąsotis alaus, kad „vėlė nejaustų nei troškulio, nei alkio“, be to, giminaičiai kelia vaises, į kurias kviečiamas ir mirusysis (BRMŠ, 2001, p. 602–603).

1606 m. Rygos jėzuitų kolegijos metinėse ataskaitose, kurios liečia ir šiaurinę Kuršo dalį bei Žemaitiją, minima, kad mirusiajam į rankas dedama du kepalai duonos ir pinigų (BRMŠ, 2003, p. 556–557). Toje pačioje jėzuitų kolegijos metinėje ataskaitoje rašoma, kad žiemą ant kapo sukraunamas vežimas malkų, kurios padegamos, kad siela sušiltų. Šiose XVII a. pradžios jėzuitų ataskaitose taip aprašomos Vėlinės ir mirusiųjų pagerbimas bei jų maitinimas (BRMŠ, 2003, p. 556–557). Nors Christophoras Hartknochas (1644–1687), remdamasis daugeliu viduramžių autorių, kartoja jau išsakytas mintis, bet jis vis dėlto išskiria senovės prūsų laidotuves ir tebemini alaus gėrimą kartu su velioniu bei maisto ir gėrimo dėjimą, kad velionio dūšia nejaustų alkio ir troškulio (BRMŠ, 2003, p. 88–90).

¹⁵ Kazimiero Būgos nuomone, alus kilęs iš gotų kalbos žodžio. Baltai alų darė jau prieš 200 m. pr. Kr. (Būga, 1958, p. 430).

¹⁶ Kartais minima gira, kumelės ir midus (BRMŠ, 1996, p. 345, 371, 504, 567).

Matas Pretorijus (apie 1635–1704) savąją istoriją grindė ne tik istoriniais šaltiniais, bet ir to meto bendruomenės papročiais, o remdamasis išlikusiais apeigų fragmentais bandė rekonstruoti senojo tikėjimo liekanas. Todėl jo laidotuvių aprašymai yra itin reikšmingi, nes juose atsispindi senoji prūsų pasaulėžiūra. M. Pretorijus veikale *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla* aprašo alaus gėrimą kartu su velioniu, šermenų puotą, aukas dievams (*Zemynelen*), maisto ir gėrimo (alaus) dėjimą į kapą bei mirusiųjų minėjimą (BRMŠ, 2003, p. 321–323). Apie besaikį valgymą ir girtavimą per šermenis minima Jurgio Ambraziejaus Pabrėzos (1771–1849) pamoksluose ir kituose oficialiuose XVII–XVIII a. įvairių valstybinių institucijų dokumentuose (Vyšniauskaitė, 1961, p. 143–144; BRMŠ, 2001, p. 628–629; BRMŠ, 2003, p. 44, 69–70, 556–557, 562).

Rašytiniuose šaltiniuose ir užrašytuose žmonių pasakojimuose minimas ir „mirties alus“, kuris buvo daromas bei geriamas ligoniui rimtai susirgus (Vyšniauskaitė, 1961, p. 134–135). Dar XX a. pradžioje kai kuriose Lietuvos vietose moterys, eidamos į šermenis, nešdavosi „rūgščios“ duonos kampelį ar duonos ir druskos, kuri dažnai po pakasnyų būdavo išdalijama elgetoms ar suvalgoma laidotuvių dalyvių (Vyšniauskaitė, 1961, p. 147; Vaitkevičienė, Vaitkevičius, 1998, p. 206–209). Duonos kąsnelį, kampelį ar riekę su druska dažnai skirdavo ir mirusiajam, kad dūšia nealktų. XIX–XX a. pradžioje per šermenis ir atminus valgydavo tam tikrą maistą. Dalį jo dar XX a. pradžioje puodynėse palikdavo kapinėse ir kitose sakraliose vietose (Vaitkevičienė, Vaitkevičius, 1998, p. 211–217). Dažniausiai per šermenis būdavo duodama bulvių su mėsa, pyrago ar ragaišio, kai kur kopūstienės, kruopienės ar barščių (Vaitkevičienė, Vaitkevičius, 1998, p. 209, 246, 251–254; Kašėtienė, 2003, p. 105–106). Na, o duonos kampelių nešimas mirusiajam atitinka atminų aukas elgetoms už dūšias (Vaitkevičienė, Vaitkevičius, 1998, p. 208). Išvardyti faktai yra sakralūs ir mena senąsias šermenų puotas bei atminus. Nors nuo XXI a. pradžios iki praeito amžiaus pradžios, o juo labiau laikų, apie kuriuos kalba šio straipsnio archeologinė medžiaga, mus skiria didelis laiko tarpas, bet vis dėlto daugiaamžė tolimų mūsų protėvių patirtis, jų rūpestis iškeliaujančiaisiais Anapilin rodo, jog atminties klodai patyrę ne vieną virsmą, simbiozę ir sinkretizmą, bet kaip daugiareikšmiai laidotuvių ritualai yra fiksuoti rašytiniuose ir etnografiniuose šaltiniuose. Tai gi protėvių patirtis pasiekė ir mus – tolimuosius jų ainius.

IŠVADOS

1. Miniatiūriniai puodeliai, randami Vakarų Lietuvos kapų su akmenų vainikais kultūrinės srities palaidojimuose ir žemaičių kapuose, jau senojo geležies amžiaus pa-

baigoje pradedami sąmoningai daužyti. Jie išnyko XI a. pabaigoje kartu su paskutiniais griautiniais kuršių palaidojimais, kuomet juos pakeitė didieji buityje naudoti indai. Kuršių degintiniuose kapuose randami nedideli puodeliai (burnelės) sietini su simboliniais indeliais, įdėtais į kapą mirusiajam atsigerti.

2. V–VII a. laidojimo apeigose pradėti naudoti dideli buityje naudoti indai dažniausiai smulkiai grublėtu ir lygiu paviršiumi. Šie indai į kapų sampilus, kapų duobes ir tarp kapų patekdavo tik sąmoningai sudaužyti.

3. V–VI a. laidojimo apeigose, be sąmoningo puodų daužymo, fiksuojamas ir apeigų, susijusių su ugnies naudojimu, sustiprėjimas, taip pat žinomi pavieniai ritualiniai daiktų palaidojimai, kurie sietini su kintančia baltų laidosena.

4. Sudaužytų indų dalys randamos palaidojimuose ir rodo apie šermenų puotas bei maistą ir gėrimą, įdėtus mirusiajam.

5. X–XIII a. pirmojoje pusėje kuršių degintiniuose vyrų, moterų ir vaikų kapuose gausėja buityje naudotų indų, jie rasti 28% tirtų pietinių kuršių palaidojimų. Viename degintiniame kape randama 1–4 ir daugiau puodų, kurie visada yra sąmoningai sudaužyti.

6. Baltijos jūros keramikos paplitimas Rytų Baltijos jūros regione siejamas ne tik su deginimo papročių plitimu ir puodų naudojimu degintiniuose palaidojimuose visame Baltijos jūros baseine.

7. Degintiniuose palaidojimuose randama buityje naudotų indų. Pagal paskirtį indai naudoti kaip urnos, laikinos urnos ir indai, į kuriuos sudedamas šermenų maistas, maistas bei gėrimas, skirtas mirusiajam. Indai galėjo būti naudojami ir mirusiųjų paminėjimo apeigose.

8. IX a. pabaigos–XX a. pirmosios pusės rašytiniai šaltiniai ir tautosakos duomenys patvirtina, jog baltai kėlė gausias šermenis, per kurias buvo geriamas alus, midus ir kiti gėrimai bei valgomas ritualinis maistas, kurio dėdama ir mirusiajam. Todėl galima daryti prielaidą, kad puotos per šermenis, maisto dėjimas mirusiesiems buvo baltų kraštuose įprastas dalykas ir praktikuojamas nuo senų laikų.

Padėka. Dėkoju kolegoms Ramunei Bračiulienei, dr. Jonui Geniui ir prof. habil. dr. Vladui Žulkui už konsultacijas apie grublėtąją kuršių keramiką, dr. Jonui Stankui ir dr. Algirdui Merkevičiui už galimybę pasinaudoti neskelbta Genčių I kapinyno medžiaga.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS ŠARAŠAS

Astrauskas A., Bertašius M., 1997 – Marvelės kapinyno 1997 m. tyrinėjimų ataskaita, 2 dalis // LIIR F. 1, Nr. 2905.

- Bebre V.**, 2002 – Dzeramie ragi kuršu apbedėjums // Ventspils muzeja raksti. Rīga, 2002. T. II, p. 96–118.
- Beresnevičius G.**, 2004 – Lietuvių religija ir mitologija. Vilnius, 2004.
- Bertašius M.**, 2000š – Marvelės kapinynas. 2000 metų tyrinėjimų ataskaita // LIIR. F. 1, Nr. 3617.
- Bertašius M.**, 2002 – Vidurio Lietuva VIII–XII a. Kaunas, 2002.
- Bitner-Wróblewska A., Wróblewski W.**, 2001 – Unikowate okucia rogów do picia z okresu Vendel z cmentarzysk w Anduln/Anduliai (zachodnia Litwa) i Valsgärde (środkowa Szwecja) // Światowit. Supplement Series P: Prehistory and Middle Ages, vol. VII. Officina archaeologia optima. Studia ofiarowane Jerzemu Okuliczowi-Kozorynowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin. Warszawa, 2001, p. 19–33.
- Bliujienė A.**, 1988š – Užpelkių plokštinio kapinyno (Kretingos raj.) 1988 metų tyrinėjimų ataskaita // LIIR. F. 1, Nr. 1534.
- Bliujienė A.**, 1994 – Užpelkių kapinyno tyrinėjimai 1992 ir 1993 metais // ATL 1992 ir 1993 metais. Vilnius, 1994, p. 132–137.
- Bliujienė A.**, 1994š – Užpelkių plokštinio kapinyno, Kretingos apskrityje, Rūdaičių valsčiuje, 1994 metų tyrinėjimų ataskaita // LIIR. F. 1, Nr. 2341.
- Bliujienė A.**, 1995š – Užpelkių plokštinis kapinynas (Klaipėdos apskritis, Kretingos raj., Kretingos seniūnija). 1995 metų tyrinėjimų ataskaita // LIIR. F. 1, Nr. 2523.
- Bliujienė A.**, 1998 – Investigations at the Užpelkiai Cemetery // *Archeologia Baltica*. T. 3. Vilnius, 1998, p. 277–290.
- Bliujienė A.**, 1999 – Vikingų epochos kuršių papuošalų ornamentika. Vilnius, 1999.
- Bliujienė A.**, 2005 (spaudoje) – Pottery in Curonian Cremations Burials. Some Aspects of the Interaction across the Baltic Sea in the Late Viking Age and Early Medieval Period // *Research into Ancient Times*. Tallinn–Tartu.
- Bliujus A.**, 1983 – Eitulionių pilkapynas // Muziejai ir paminklai. Vilnius, 1983. T. 5, p. 31–40.
- BRMŠ** 1996 – Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai. Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos. Vilnius, 1996. T. 1.
- BRMŠ** 2001 – Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai. XVI a. Vilnius, 2001. T. II.
- BRMŠ** 2003 – Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai. XVII a. Vilnius, 2003. T. III.
- Būga K.**, 1958 – Rinktiniai raštai. Vilnius, 1958. T. I.
- Cholodinska A.**, 1973š – Kukių kapinyno, Mažeikių raj., tyrinėjimai 1973 // LIIR. F. 1, Nr. 387.
- Cholodinska A.**, 1974 – Kukių (Mažeikių raj.) senkapio ir gyvenvietės tyrinėjimai 1973 m. // *Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1972 ir 1973 metais*. Vilnius, 1974, p. 77–81.
- Danilaitė E.**, 1961 – Archeologiniai tyrinėjimai Kiauleikiuose // ILKI. Vilnius, 1961. T. III, p. 101–124.
- Gaerte W.**, 1929 – *Urgeschichte Ostpreussens*. Königsberg, 1929.
- Genys J.**, 1995 – Žardė – Pilsoto žemės prekybos ir amatų centras // *Lietuvininkų kraštas*. Kaunas, 1995, p. 108–127.
- Gintautaitė-Butėnienė E., Butėnas, E.**, 2002 – Laivių kapinynas // LA. T. 22. Vilnius, 2002, p. 9–198.
- Gräslund A. S.**, 1980 – Birka IV. The Burial Customs // *A Study of the Graves on Björkö*. Stockholm, 1980.
- Grigalavičienė E., Tautavičius A.**, 1975 – Piliakalniai ir jų radiniai // LAA. Vilnius, 1975. T. II, p. 25.
- Grigalavičienė E., Tautavičius A.**, 1975b – Grublėtosios keramikos radimo vietos // LAA. Vilnius, 1975. T. II, p. 200–202.
- Hanson A. M.**, 1994 – Grain – Paste, Porridge and Bread Ancient cereal-based food // *Laborativ Arkeologi*. Stockholm, 1994. T. 7, p. 5–20.
- Hanson A. M.**, 1995 – The Bread From Ljunga in Central Sweden // *Laborativ Arkeologi*. Stockholm, 1995. T. 8, p. 38–49.
- Hoffmann J.**, 1941 – *Die spätheidnische Kultur des Memellandes (10.–12 Jahrh. n. d. Zw.)*. Königsberg, 1941.
- Holmquist Olausson L.**, 1993 – Aspects on Birka. Investigations and Surveys 1976 – 1989 // *Theses and Papers in Archaeology*. Stockholm, 1993. B:3.
- Jovaiša E.**, 1993 – Nemuno delta // *Tyrimai ir atradimai*. Dauglaukis, 1993.
- Kanarskas J.**, 1988š – Andulių (Kretingos raj., Žalgirio apyl.) plokštinio kapinyno 1988 metų tyrinėjimų ataskaita // LIIR. F. 1, Nr. 1736.
- Kašėtienė R.**, 2003 – Kaip apie mirtį kalbėdavo mūsų senoliai // *Tautosakos darbai*. Vilnius, 2003. T. XVIII (XXV), p. 100–108.
- Kazakevičius V.**, 1993 – Plinkaigalio kapinynas // LA. Vilnius, 1993. T. 10.
- Kazakevičius V.**, 1994 – Kalniškių kapinyno tyrinėjimai 1992 ir 1993 metais // ATL. Vilnius, 1994, p. 154–158.
- Kazakevičius V.**, 2004 – Kalniškių V–VI a. kapinyno keramika // LA. Vilnius, 2004. T. 26, p. 9–28.
- Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A.**, 1961 – Lietuvos archeologijos bruožai. Vilnius, 1961.
- Kuncienė O.**, 1983 – Grigiškių (Neravų, Trakų raj.) pilkapyno radiniai (3. Keramika) // MADA. Vilnius, 1983. T. 2(83), p. 50–60.
- Larsson, L.** 1992 – Mölleholmen. An island settle-

ment from the Late Viking Period // *Contacts across the Baltic sea*. Lund, 1992, p. 125–137.

Mägi M., 2002 – At the Crossroads of Space and Time. Graves, Changing Society and Ideology on Saaremaa (Ösel), 9th–13th centuries AD // CCC papers, Tallinn, 2002. T. 6.

Merkevičius A., 1986š – Genčių km. I kapinyno, Kurmaičių apyl., Kretingos raj., tyrinėjimų ataskaita // LIIR. F. 1, Nr. 1264.

Michelbertas M., 1968 – Rūdaičių I kapinynas // Lietuvos archeologiniai paminklai. Lietuvos pajūrio I–VII a. kapinynai. Vilnius, 1968, p. 73–111.

Michelbertas, M., 1986 – Senasis geležies amžius Lietuvoje. Vilnius, 1986.

Mugurēvičs Ē., 1987 – Pūres Zviedru kapulauks // Arheologija un etnogrāfija, Rīga, 1987. T. XV, p. 56–67.

Mulevičienė I., 1971 – Žiedžio rato pasirodymo Lietuvos teritorijoje klausimu // MADA. Vilnius, 1971. T. 2(36), p. 111–128.

Nagevyčia Vl., [Nagevičius] 1905 – Archeologiška ekskursija į „Kirminų kalną“ // Vilniaus žinios. 1905, rugs. 18 (spal. 1). Nr. 227, p. 4.

Nakaitė L., 1964 – Miniatiūrinės IX–XIII amžių įkapės Lietuvoje // MADA. Vilnius, 1964. T. 2(17), p. 53–73.

Nerman B., 1969. Die Vendelzeit Gotlands. Tafeln II. Stockholm, 1969.

Nerman B., 1975. Die Vendelzeit Gotlands. Text I: 1. Stockholm, 1975.

Paddenbergs D., 2000 – Studien zu frühslawischen Bestattungssitten in Nordostdeutschland // Offa, 57. Neumünster, 2000, p. 231–345.

Petrenko V., Urtāns J., 1995 – The Archaeological Monuments of Grobiņa. Riga, 1995.

Roslund M., 1992 – Baltic ware – a black hole in the cultural history of early Medieval Scandinavia // *Contacts across the Baltic sea*. Lund, 1992, p. 159–175.

Sadauskaitė I., 1961 – Dėl mirusiųjų deginimo papročio // ILKI. Vilnius, 1961. T. III, p. 125–131.

Sadauskaitė-Mulevičienė I., 1965 – Lietuvos X–XVI amžių kapinynų keramika // MADA. Vilnius, 1965. T. 2(19), p. 41–58.

Stankus J., 1995 – Bandužių kapinynas. Monografija // LA. Vilnius, 1995. T. 12.

Schuldt E., 1956 – Die slawische Keramik in Meklenburg // Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Schriften der Sektion für Vor- und Frühgeschichte. Berlin, 1956. Bd. 5.

Šimėnas V., 1990 – Vidgirių kapinynas // ATL 1988 ir 1989 metais. Vilnius, 1990, p. 99–105.

Tautavičius A., 1957 – Kapitoniškių pilkapiai // MADA, 1957, p. 95–109.

Tautavičius A., 1996 – Vidurinis geležies amžius Lietuvoje (V–IX a.). Vilnius, 1996.

Tautavičienė B., 1984 – Šarkų kapinynas // LA. Vilnius, 1984. T. 3, p. 25–41.

Urbanavičius, V., Urbanavičienė S., 1988 – Archeologiniai tyrimai // LA. Vilnius, 1988. T. 6, p. 9–62.

Valatka V., 1964š – Maudžiorų senkapis /1964 m. tyrinėjimų duomenys/ // LIIR. F. 1, Nr. 295.

Valatka V., 1984 – Maudžiorų plokštinis kapinynas (1964 ir 1966 m. tyrinėjimų duomenys // LA. Vilnius, 1984. T. 3, p. 6–24.

Valatka V., 2004 – Maudžiorų kapinynas. 1964 ir 1966 m. tyrinėjimai // Žemaičių žemės tyrinėjimai. Knyga I. Archeologija. Vilnius, 2004, p. 147–180.

Vaitkevičienė D., Vaitkevičius V., 1998 – Mirtis, laidotuvės, atminai // TD IX (XVI). Vilnius, p. 204–261.

Vaitkunskienė L., 1995a – Pagrybio kapinynas. Monografija // LA. Vilnius, 1995. T. 13.

Vaitkunskienė L., 1995b – Archeologiniai šaltiniai apie baltų mitologijos chitonišką pasaulį // Senovės baltų kultūra. Dangaus ir žemės simboliai. Vilnius, 1995, p. 22–39.

Vaitkunskienė L., 1999 – Žvilių kapinynas. Monografija // LA. Vilnius, 1999. T. 17.

Vyšniauskaitė A., 1961 – Laidotuvių papročiai Lietuvoje XIX a.–XX a. pirmaisiais dešimtmečiais // ILKI. Vilnius, 1961. T. III, p. 132–157.

Zoll-Adamikowa H., 1979 – Wczesnośredniowieczne cmentarzyska ciałopalnie słowian na terenie Polski. Wnioski. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1979. Cz. II. Analiza.

Žulkus V., 1995 – Vakarų baltai gotų – gepidų migracijoje (I–IV a.) // Lietuvos kraštas. Vilnius, 1995, p. 74–107.

Žulkus V., 1997 – Palangos viduramžių gyvenvietės // Acta Historica Universitatis Klaipedensis. Klaipėda, 1997. T. VI.

Wróblewski W., Nowakiewicz T., 2003 – Ceramika “pruska” i “słowiańska” we wczesnośredniowiecznej Galindii // Słowianie i ich sąsiedzi we wczesnym średniowieczu. Warszawa, Lublin, 2003, p. 165–181.

Аун М., 2002 – Керамика в погребальном обряде населения западной окраины культуры длинных курганов во второй половине I тысячелетия н. э. Резюме // Research Into Ancient Times 11. Centre – Hinterland – Margin. Studies in the Formation of Settlement Hierarchy and Power Centres in Estonia. Tallinn, Tartu, 2002, c. 94–100.

Кулаков В. И., 1994 – Прусы (V–XIII вв.). Москва, 1994.

Мугуревич Э., 1970 – Некоторые вопросы этни-

ческой истории Курземе в X–XIV веках // Взаимосвязи балтов и прибалтийских финнов. Рига, 1970, с. 21–38.

Озере И. А., 1986. Миниатюрные глиняные сосуды в куршских погребения V–IX веков // *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas vēstis*. Rīga, 1986, с. 48–58.

SANTRUMPOS

ATL – Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje

BRMŠ – Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai Vilnius, 1996, 2001, 2003. T. I–III

ILKI – Iš lietuvių kultūros istorijos

LA – Lietuvos archeologija

LAA – Lietuvos TSR archeologijos atlasas

Laborativ Arkeologi – Laborativ Arkeologi. Journal of Nordic Archaeological Science

LDM RC – Lietuvos dailės muziejaus Prano Gudyno restauravimo centras, Vilnius

LIIR – Lietuvos istorijos instituto Rankraštynas. Vilnius

MADA – Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai, serija A

MMB RSR – Martyno Mažvydo biblioteka, Rankraščių ir retų spaudinių skyrius, Vilnius

SHM – Stokholmo nacionalinis senienų muziejus, Švedija

VESSELS OF THE BALTS BURIALS OR DO NOT LET THE SOUL SUFFER FROM THIRST AND HUNGER

Audronė Bliujienė

Summary

Miniature cups are found in the graves with Great Migration Period in West Lithuania and in the Samogitian graves belonging to burials as old as the end of Roman Age – the times of Great Migration of Period. At that time the custom to break miniature cups in cemeteries upstarted. In the second half of the 2nd–4th c. the miniature pottery from graves with stone Western Lithuanian Stone Cincles Culture of West Lithuania has common traits with the similar ceramics found on Gotland (Fig. 1:1–2; 2:1–2). The miniature cups of the second half of the 2nd – 6th c. or even the 7th c. are more diverse in shape than those found from the first half of the Late Viking Age in the Curonian skeleton graves (Fig. 2:1–11, 14). The miniature cups occur in both Curonian skeleton burials and cremations. The shape of these symbolic cups varied – they became simpler and smaller (Fig. 2:12–13; 15–19). The miniature cups disappeared at the end of the 11th c. along with the last Curonian skeleton burials and were replaced by big vessels used in household. The small cups (“shots”) found in the Curonian cremations should be related to symbolic bowls put into graves for the dead to have a drink.

The material from the cemeteries of West Lithuanian of the 5th–6th centuries (Užpelkiai, Pagrybis, Žviliai ir Maudžiorai) allows assuming that some rituals were resorted to to give prominence to the person and the burial ceremony itself. One of such ritualized actions to lengthen out the ceremony by various doings was introduction of vessels with rusticated surface used in household and their deliberate breaking (Fig. 3). Sometimes the breaking of vessels was extremely ritualized and even teatralized in a patent way by accomplishing certain sacral acts, since the ceremonies related to pot breaking were performed even in a particular

place of cemetery. At the northern hill foot of the Užpelkiai cemetery, beyond which no graves were situated, two not deep pits were found. Small sherds of vessels with even or finely rugged surface filled them together with ashes mixed with fire-site. In one pit as many as 1500 sherds of various size were found, and among those sherds 6 big pots were distinguished. The exact number of pots deliberately broken in this pit remains unclear, since most sherds are fine fragments from pot sides (Fig. 4:1–6). The deliberate breaking of vessels from the funeral repast in the special pit as if emphasizes the irreversible end of the ceremony: there is no way back after the end of the ceremonial rituals: burial, cremation, ritual repast. Further commemorations of the dead will take place later, after some time following the funeral or on some occasions and then a fire will be started and ritual meals eaten. And that is all, the end.

Some modelled by hands vessels used in household might have contained food meant for the late and the participants of the funeral repast. What significant for rituals or pleasant for soul did the tribesmen put into the pots? The investigated archaeological material reveals a scarce menu: meat (pork and poultry) and hazelnuts. The material from graves of the Vikings times – the Roman period of the Middle Scandinavia – shows that here people put into graves small bread loaves or travel feed. However, in contrast to their neighbors Germans and North Germans, the Balts did not use any symbolic bread loaves for this purpose. Bread putting into graves is mentioned in the written sources only. The vessels found in the Baltic burials reflect the funeral repast, food and drink given to the dead person.

In the South Curonian male, female and children crema-

tions, from 1 to 4 or even 7 deliberately broken pots are found, sherds being spread in the grave pit or its pile. Furthermore, the people not only deliberately broke the pots, but also deliberately put into graves not all sherds contenting by a half, a third, a fourth or a lesser part of each pot. Mostly 1–3 sherds sufficed, sometimes taken from different pots. Therefore, one grave contained from 1–3 to some tens (even 70–80) differently sized pot sherds from different pots. Large vessels used in household were popular in the Curonian cremations, but they were found only in 28% cremations (Fig. 5).

Dishes were found in the Curonian male, female, children cremations, as well as in those of unestablished sex (Fig. 6). Pots found in cremations, as well as in settlements are molded, semithrown or thrown on a slowly rotating wheel. However, as early as the second half of the 10th c. the so-called ceramics of the Baltic Sea (*Ostseekeramik* or *West Slavonian ceramics*) appeared in the Curonian cremations. Its spreading in the large region of the Baltic Sea was inspired by the so-called Slavonian ceramics. Thus, in the second half of the Late Iron Age the usage of dishes in burial ceremonies became a custom in countries of the Baltic Sea region, a significant element of unification of burial manner.

Deliberately broken pots are found in all countries of East and Southeast Baltic region where in the Viking times – the early Middle Ages – the custom of cremation gained the upper hand. This region includes the heights of Elbing, the peninsular of Semba, the cemeteries of the Galinds and those of Central Lithuania, as well as the burial monuments of Finno-Ugrians in the Baltic and the barrows of East Lithuania. The Baltic Sea Pottery and the ceramics characteristic of the Finno-Ugrians, along with the deliberate breaking of pots dominate in cremations of Gotland, Middle and South Sweden and Saaremaa.

The written and mythological sources and folklore of the end of the 9th c. – the first half of the 20th c. confirm that during the heavy funeral repast our ancestors regaled themselves by beer, mead and other drinks and ate the ritual food which was given to the dead as well. Therefore, one may assume that it was a custom in the Baltic lands to regale during the funeral repast and to put the food to the dead and that custom was practised since ancient times. As late as the be-

ginning of the 20th c., in some regions of Lithuania, going to the funeral repast, women fetched a hunk of “sour” bread or bread with salt which often was handed out to beggars after funeral or eaten by funeral participants. A nibble, a hunk or slice of bread with salt was often given to the dead as well, not to let the soul be hungry.

LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Miniature cups of Gotland. 1 – Lilla Berga (the Klockrike parish), loose find (h 6,7 cm; SHM 19607); 2 – Lilla Berga (the Klockrike parish), skeleton grave 6 (h 7,4 cm; SHM 18678) (SHM catalogue).

Fig. 2. Miniature cups of the 5th–11th c. from burial grounds of West Lithuania. 1–4 – Užpelkiai (Kretinga district) cemetery, graves 76, 55, 71 and loose find from area 23; 5–6, 8 – Lazdininkai (Kalnalaukis, Kretinga district), graves 25/1978, 72/2000 and 119/1982; grave of the Vilkas (Šilutė district), graves 3; 9 – Palanga, grave 78b; 10–14 – Kiauleikiai (Kretinga district), graves 43, 7, 47, 32 and 1; 16–19 – Palanga, graves 73 (15–16); 29 and 100 (18–19).

Fig. 3. Fragment of a pot with finely rugged surface found in the Užpelkiai (Kretinga district) cemetery among graves of the second half of the 5th c. – beginning of the 7th c. (the view after restoration) (restored by Aušra Pocienė, LDM, RC, the photo by Vilma Šileikienė, LDM, RC).

Fig. 4. Segments of deliberately broken modelled by hands pots with finely rugged surface found in the pit at the north foot of small hill in the Užpelkiai cemetery. 1–6 – area XX, square B–C 5–6.

Fig. 5. Distribution of household vessels in the cremations of the south Curonians.

Fig. 6. Genčiai 1 (Kretinga district), cremation 39 (165). 1, 6 – spiral finger rings; 2 – fragment of crocshaw brooch; 3 – piece of flat brooch; 4 – fragment of plaited neck-ring; 5 – part of necklace from glass beads and bronze wire; 7–10 – tools for stranding of sashes; 11 – fastener of flat brooch; 12 – pot sherds of modelled by hands vessel; 13–14 – fragments of spiral bracelets; 15–16 – pot sherds of miniature cups (1–4, 6–11, 13–14 – bronze, 5 – bronze, glass, iron, 12, 15–16 – clay) (according to A. Merkevičius, 1986).